

Economische groei in alle provincies

Voor 2010 verwacht het ING Economisch Bureau positieve economische groei in alle provincies. De groeiende wereldhandel zorgt voor herstel waardoor provincies met veel export het hardst groeien. De bevolkingsontwikkeling speelt ook een rol en werkt in geval van bovengemiddelde groei als een extra stimulant voor de provinciale economie.

Exporterende provincies het meest in de plus in 2010

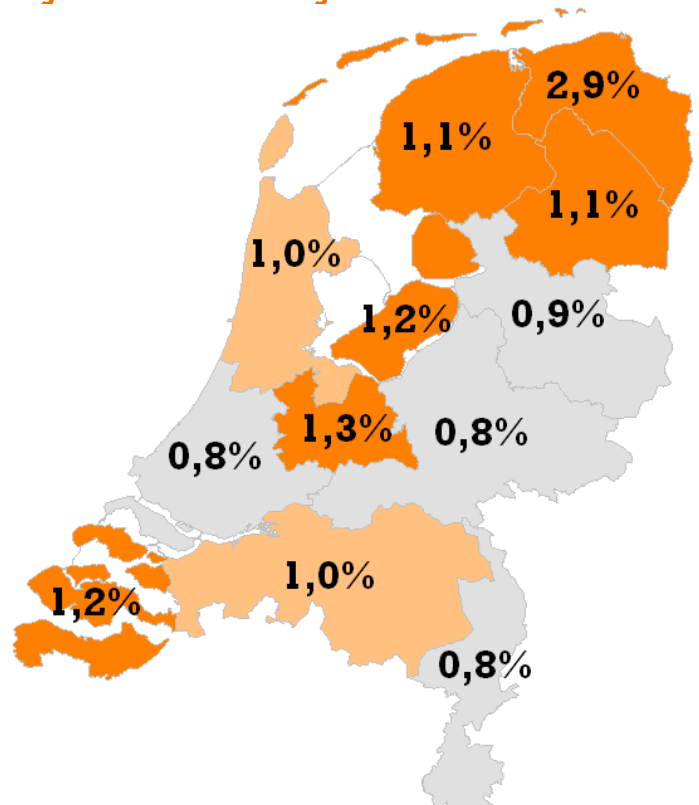
In het derde kwartaal van 2009 is Nederland uit de recessie gekropen. Desalniettemin sluiten alle provincies 2009 diep in de min af. Maar herstel is in zicht. Wij verwachten voor 2010 positieve groei in alle regio's (zie figuur 1). Aangezien het economisch herstel geleid wordt door de export, zullen provincies met een grote vertegenwoordiging van exporterende sectoren, zoals industrie, transport, landbouw en delfstoffen, een grotere groei laten zien dan andere provincies. In Zeeland zorgen de industrie, transport en landbouw voor ruim 35% van het bruto regionaal product (figuur 2). Ook Groningen, Friesland, Drenthe, Limburg en Noord-Brabant hebben relatief veel exporterende sectoren en zullen daarom naar verwachting ook harder groeien. De drie noordelijke provincies en vooral Groningen onderscheiden zich van de rest van Nederland door een sterke vertegenwoordiging van de delfstoffensector. De internationale vraag naar delfstoffen zal in 2010 weer gaan toenemen. Op grond daarvan verwachten wij dat Groningen in 2010 met 2,9% (zie tabel 1) de hoogste economische groei van alle provincies zal vertonen.

Regionale bevolkingskrimp drukt groei

De economische groei was in Flevoland de afgelopen tien jaar gemiddeld 5,6% ten opzichte van gemiddeld 2,4% in Nederland. Dit is mede te danken aan de bovengemiddelde bevolkingsgroei in deze provincie. Aan de andere kant heeft Limburg te kampen met een structurele bevolkingskrimp in de afgelopen jaren, die naar verwachting doorzet. Dit drukt het verwachte door export geleide herstel. Andere provincies hebben ook in zekere mate te maken met bevolkingskrimp binnen hun grenzen. Echter, per saldo hebben behalve Limburg alle provincies nog een positieve bevolkingsgroei. Naast Flevoland hebben Utrecht en Noord-Holland een

bovengemiddelde verwachte bevolkingsgroei voor 2010 wat een positieve bijdrage levert aan de verwachte economische groei in die provincies.

Figuur 1 Economische groei in 2010

Bron: ING Economisch Bureau

Noord-Nederland

Delfstoffen maken het verschil in Groningen

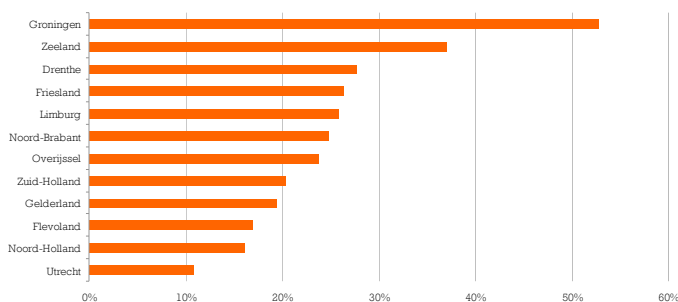
In de economie van de provincie Groningen is de dominant aanwezige delfstoffenwinning met een aandeel van ruim 30% in de regionale productie zeer bepalend. Voor 2009 leidt dit vanwege de afgenomen vraag naar olie en gas tot het hoogste krimpcoëfficiënt (-5,7%) van alle provincies. De zwakte van nu

is echter de sterkte van straks. De aantrekkende wereldhandel zorgt voor een exportherstel, waar allereerst de sectoren delfstoffen, energie en industrie de vruchten van gaan plukken. In 2010 zal de Groningse economie naar verwachting dan ook alweer groeien (2,9%). Belangrijkste troefkaarten voor de lange termijn zijn het cluster Energy Valley en de 'gasronde' rond de Eemshaven.

Het nog aanhoudende forse banenverlies begin 2010 in sectoren als industrie en bouw wordt gedempt door banenbehoud in de stabiele sectoren gezondheidszorg en onderwijs.

Henk van den Brink (020 5639506)

Figuur 2 Aandeel van industrie, delfstoffen, landbouw en transport in bruto regionaal product

Bron: CBS, ING Economisch Bureau

Landbouw en industrie zorgen voor herstel in Friesland

De verwachte economische krimp in Friesland in 2009 ligt met 3,9% een fractie lager dan het landelijke gemiddelde. Deze hoge krimp lijkt een incident, immers de Friese economie is de laatste vijftien jaar veelzijdiger, robuuster en minder grillig geworden. De pijlers van de regionale economie zijn dan ook de relatief stabiele sectoren landbouw, voedingsmiddelenindustrie, toerisme, gezondheidszorg en onderwijs. Daarnaast is er in Friesland, zeker in vergelijking met de andere twee noordelijke provincies, verhoudingsgewijs veel financiële dienstverlening aanwezig. Onze prognose is dat de Friese economie in 2010 met 1,1% iets harder groeit dan de Nederlandse economie als geheel. De exportgedreven en oververtegenwoordigde sectoren landbouw en voedingsmiddelenindustrie zijn de belangrijkste groeimotoren.

Henk van den Brink (020 5639506)

Evenwichtige economische structuur helpt Drenthe aan de groei

Drenthe staat er, vanwege een evenwichtiger samenstelling van de economie, in het noorden relatief goed voor. Voor 2009 wordt voor de Drentse economie een daling van 3,9% voorzien. In Drenthe zijn de industrie (rond Emmen), de bouw en agrarische sector in ruimere mate vertegenwoordigd dan landelijk. Drenthe doet het in 2010 vanwege genoemde evenwichtige economische structuur met een ver-

wachte groei van 1,1% beter dan Nederland. De industrie is in deze provincie de voornaamste aanjager van het economisch herstel. De provincie Drenthe zorgt daarnaast voor een verhoudingsgewijs forse impuls van de regionale economie door middel van extra of naar voren gehaalde overheidsinvesteringen, in onder meer infrastructuur. Per inwoner investeert Drenthe zelfs het hoogste bedrag van alle provincies in Nederland.

Henk van den Brink (020 5639506)

Oost-Nederland

Overijsselse economie laat dal achter zich

De economische recessie lijkt nu ook in Overijssel achter de rug. De grote aanwezigheid van industrie in Overijssel zorgt voor enige groei na eerder diep te zijn gevallen. Voor 2009 wordt nog wel een krimp van 4,2% verwacht, maar in 2010 zal de provinciale economie (omvang circa € 29 miljard) naar verwachting groeien met 0,9%. Hoewel de huizenmarkt nog altijd niet op gang is, lijkt ook daar het dieptepunt achter ons. In het tweede kwartaal werden in Overijssel nog bijna 39% minder huizen verkocht dan een jaar eerder, in het derde kwartaal was dit 28%. Binnen Overijssel zal Twente volgend jaar met een verwachte groei van 0,6% nog achterblijven, vanwege het relatief grote aandeel bouwbedrijven daar. Voor de bouwsector wordt voor 2010 nog altijd een krimp van ruim 7% verwacht. Voor Zuidwest- en Noord-Overijssel wordt van een groei uitgegaan van 1,1%.

Jurjen Witteveen (020 5634439)

Gematigd beeld in Gelderland

In Gelderland zijn er steeds meer tekenen van economisch herstel. Zo was het provinciale consumentenvertrouwen in het derde kwartaal van 2009 minder pessimistisch en nam het aantal faillissementen in het 3de kwartaal ten opzichte van het 2^e kwartaal 12% af. Exporterende sectoren als de industrie en de landbouw die vooral vertegenwoordigd zijn in de Achterhoek, plukken als eerste de vruchten van de aantrekkende wereldhandel. Voor 2010 verwachten wij daardoor een bescheiden groei van 0,8% voor de Gelderlandse economie. Doordat stabiel groeiende sectoren als onderwijs en gezondheidszorg relatief oververtegenwoordigd zijn, blijft de economische krimp in 2009 met 3,8% 'beperkt'. Ook de zakelijke dienstverlening is goed vertegenwoordigd in vooral de regio Arnhem-Nijmegen. Deze diversiteit zorgt er voor dat zowel de economische groei als krimp in Gelderland in respectievelijk 2009 en 2010 gematigder is dan in heel Nederland.

Maurice van Sante (020 5768547)

Tabel 1 Economische groei voor provincies en Nederland 2008-2010

	2008	2009*	2010*
Groningen	10,2%	-5,7%	2,9%
Friesland	1,5%	-3,9%	1,1%
Drenthe	1,5%	-3,9%	1,1%
Overijssel	1,8%	-4,2%	0,9%
Flevoland	2,3%	-2,9%	1,2%
Gelderland	1,4%	-3,8%	0,8%
Utrecht	2,3%	-3,0%	1,3%
Noord-Holland	2,4%	-3,5%	1,0%
Zuid-Holland	2,0%	-3,8%	0,8%
Zeeland	1,4%	-4,9%	1,2%
Noord-Brabant	1,0%	-4,7%	1,0%
Limburg	0,7%	-4,8%	0,8%
Nederland	2,0%	-4,0%	1,0%

Bron: CBS, * Raming ING Economisch Bureau

Midden-Nederland

Bevolkingsgroei economie aanjager in Flevoland

Mede door de sterkere bevolkingsgroei steekt de economie van Flevoland structureel gunstig af bij het landelijke beeld. De verschillen met Nederland als geheel zijn de laatste jaren wel steeds verder afgenomen. In Flevoland zijn de zwaar getroffen industrie, de bouw en de transport- en logistieke sector ondervertegenwoordigd. Dat draagt in 2009 bij aan de relatief gunstige prognose. Al met al wordt een krimp van 2,9% voor Flevoland verwacht voor 2009. Voor 2010 werkt de ondervertegenwoordiging van de zich herstellende industrie en transportsector juist als een rem. Desalniettemin helpt de bevolkingsgroei de regio aan een economische groei van 1,2% voor 2010. Flevoland is bovendien oververtegenwoordigd in een sector die een relatief gunstig betalingsgedrag kent, namelijk de zakelijke dienstverlening. Dit is een omstandigheid die de bedreiging vermindert van een acuut tekort aan middelen (liquiditeitsproblemen), waardoor faillissementen in Flevoland naar verwachting geringer zullen zijn dan in andere provincies.

Stefan van Woelderens (020 5634423)

Faillissementen nemen snel toe in Utrecht

De provincie Utrecht is in 2009 hard getroffen door de economische neergang. In 2009 krimpt de provinciale economie naar verwachting met 3,0%. Dit is minder negatief dan het beeld voor Nederland totaal. De ondervertegenwoordiging van de conjunctuur- en exportgevoelige industriële sector behoedt de regio voor een sterkere krimp. In 2010 is het de ook in de provincie Utrecht de structureel bovengemiddelde bevolkingsgroei die de economie van de regio weer aanjaagt (+1,3%). Een ontwikkeling waarmee de provincie er in 2009 negatief uitspringt, is de toename van het aantal faillissementen (in het derde kwartaal zelfs +101% ten opzichte van een

jaar eerder). Daarentegen is Utrecht een regio waarin het aantal starters juist relatief weinig terugloopt. De provincie Utrecht kent verder een uitstekende uitgangspositie: een relatief jonge en hoogopgeleide beroepsbevolking die zeer actief is op de arbeidsmarkt en die de regio als het ware beschermt tegen de economische schaduwzijden van de vergrijzing. De geografisch centrale ligging is een uitstekende voorwaarde voor een groot verzorgingsgebied voor het bedrijfsleven. En bovendien wordt het woon- en leefklimaat hoog gewaardeerd.

Stefan van Woelderens (020 5634423)

West-Nederland

Noord-Holland heeft aanloop nodig in 2010

De Noord-Hollandse economie is dit jaar met een krimp van 3,5% iets minder hard geraakt dan de Nederlandse economie. Dit geldt zeker voor de regio's Haarlem, Alkmaar en Den Helder, waar zorg, overheid en onderwijs belangrijk zijn. Volgend jaar liggen de kaarten echter anders. Met een geringere aanwezigheid van de industrie profiteert de provincie minder van vroege opleving die daar plaatsvindt. Daarnaast komt groeimotor en zwaartepunt Amsterdam door een zwak herstel van de zakelijke dienstverlening relatief langzaam uit het dal. Al met al blijft de economische groei hiermee steken op het landelijke cijfer (1,0%). Desondanks is bovengemiddeld herstel een kwestie van tijd. Met uitzondering van de Noordkop groeit de beroepsbevolking nog flink. Bovendien zorgt de aantrekkingskracht en het groeipotentieel van de dienstensector ervoor dat de achterstand na 2010 weer meer dan goed gemaakt zal worden. De toenemende bedrijvigheid in de (lucht)havens en de IJmond biedt volgend jaar al steun. Belangrijk is wel dat het toerisme in de hoofdstad ook verder herstel laat zien. Wellicht kan de campagne 'Amsterdam bezoeken, Holland zien' hieraan voor de hele provincie een stimulans geven.

Rico Luman (020 5639893)

Zuid-Holland nog niet helemaal uit het dal

Zuid-Holland kent in 2009 een beperkte economische krimp. Dit is het gevolg van de grote aanwezigheid van de non-profitsector en bedrijven die anticyclisch op de recessie reageren. Ook de vele zakelijke dienstverleners gericht op de publieke sector zorgen ervoor dat de economie van de provincie Zuid-Holland relatief goed blijft draaien. Het provinciale consumentenvertrouwen in het 3de kwartaal van 2009 was eveneens minder pessimistisch en het aantal faillissementen in het 3de kwartaal nam met 12% af ten opzichte van het 2^e kwartaal. Binnen Zuid-Holland doen zich regionaal grote verschillen voor. Zo blijven de regio's Gouda en Drechtsteden ver achter bij de gemiddelde groei vanwege het grote aantal laat cyclische bouwbedrijven. Met een groei van 0,8% in 2010 wordt een beperkt herstel van de economie verwacht. Dit is het gevolg van de geringe aanwezigheid van industriële bedrijven en de ruime aanwezigheid van de overheidssector, de landbouw, zakelijke dienstverlening en onderwijs.

Machel Nuyten (020 5761280)

Zeeland sterke groeier in 2010

In Zeeland zijn er steeds meer tekenen van een herstel van de economie. De provincie kent veel vroeg cyclische bedrijven in de sectoren industrie en transport & logistiek. Het aandeel van de industrie in de economie van Zeeland is twee keer zo groot als in de rest van Nederland en is goed voor bijna een derde van het bruto regionale product. De conjunctuur- en exportgevoelige industriële sector duwde de regio in 2009 ver in de min, maar zorgt in 2010 ook voor een relatief snel en groot herstel. In 2010 groeit de Zeeuwse economie dus weer. Niet alleen door te profiteren van de exporterende industrie, maar ook door toenemend binnenlands toerisme. Als consumenten ook in 2010 hun hand op de knip houden, gaan zij vaker voor een binnenlandse dan voor een buitenlandse vakantie. Zeeland kan zo bij lagere consumptieve bestedingen ook in 2010 zijn toeristische trekpleister uitbuiten. Wij verwachten dat de Zeeuwse economie in 2010 met 1,2% groeit.

Machel Nuyten (020 5761280)

Zuid Nederland

Industrie in 2010 weer groeimotor Noord-Brabant

Noord-Brabantse ondernemers hebben het in 2009 zwaarder te verduren dan in de rest van het land. De conjunctuur- en exportgevoelige industrie duwt de regio ver in de min. Noord-Brabant kent dan ook de omvangrijkste industriële sector van alle provincies. Deze is alleen al goed voor ongeveer 3,5% van het Nederlandse bruto binnenlands product. De drastische terugval in fabrieksorders heeft er mede voor gezorgd dat het aantal faillissementen de eerste drie kwartalen van 2009 in Noord-Brabant het sterkst is gestegen (+194% ten opzichte van +163% landelijk). De teruggang is dieper, maar het herstel ook sterker door de aanwezigheid van veel vroeg cyclische bedrijven. Zo hebben regionale partijen uit de chipindustrie, zoals ASML en NXP, de marktomstandigheden dit jaar al zien verbeteren door een aantrekkende vraag bij vooral buitenlandse klanten. Dergelijke internationaal georiënteerde bedrijven vergroten zowel direct als indirect de regionale werkgelegenheid. De spin-off voor toeleverende en dienstverlenende bedrijven versterkt de regionale economie. Op deze manier profiteert de regio relatief snel van een aantrekkende wereldhandel. Mede vanwege de oververtegenwoordiging van de non-profit sector verwachten wij in 2010 een groei die vergelijkbaar is met die van Nederland. Noord-Brabant staat op het punt het bovengemiddelde groeipad van voor de crisis weer in te slaan.

Edse Dantuma (020 5639778)

Limburg toont twee gezichten

Het grote belang van de industrie zorgt dit jaar voor een meer dan gemiddelde economische krimp in Limburg. Binnen de provincie weet Noord-Limburg de schade het meest te beperken door de oververtegenwoordiging van de landbouw en ondervertegenwoordiging van de groothandel in deze regio. De snel verbeterende stemming onder Limburg-

se ondernemers wijst op een herstel van de regionale economie in 2010. Uit de 'Barometer van de Economie in Limburg' (de 'BEL') blijkt dat het ondernemersvertrouwen in Limburg weliswaar sterker is ingezakt dan landelijk, de opleving in het derde kwartaal is ook sterker dan landelijk. Toch verwachten wij voor Limburg in 2010 een iets lagere economische groei dan voor heel Nederland. Het beeld is namelijk tweeledig. De oververtegenwoordiging van enerzijds vroeg cyclische sectoren – zoals industrie en transport – en anderzijds weinig conjunctuurgevoelige sectoren – zoals zorg en onderwijs – zorgen voor een potentieel sterk herstel. De voortgaande ontvolking, ontgroening en vergrijzing van Mid- en Zuid-Limburg gooien echter enig roet in het eten. De trendmatige groei blijft de afgelopen jaren al duidelijk achter bij de landelijke groei. Een commissie onder leiding van Wim Deetman gaat daarom voor eind 2010 een strategie opstellen om de bevolkingskrimp het hoofd te bieden.

Edse Dantuma (020 5639778)

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

**Tomek Piesla,
Econoom
020 65 23 390**

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 27 november 2009.

